

EL POBLENOU LITERARI

Quan, llegint, ens topem de sobte amb un nom conegut, ja sigui d'un quadre que hem vist, una música que hem escoltat, un llibre que hem estimat... sembla que establim un enllaç íntim amb l'autor. Sabem perfectament de què ens parla, encara que podem estar en desacord amb la seva mirada sobre allò que tots dos coneixem, i això ens apropa a ell.

I, d'aquesta manera, trobar passatges del barri, topar-se amb noms com ara la Llacuna, el Cànem i Triunfo, o més recentment, i amb connotacions gairebé oposades, el Fòrum i Diagonal Mar, ràpidament ens encén un senyal i llegim amb la inquietud de qui sap que en certa manera estan parlant d'ell mateix, del lloc d'on ve o del que esdevindrà.

Hem seleccionat en aquest article catorze passatges d'obres literàries que parlen del Poblenou. No ho hem fet amb afany exhaustiu; ens conformem amb mostrar la diversitat de visions que ha proveït el barri, des de les líriques de Ricard Creus o Antoni Rabinad fins a les més tòpiques, com podria ser la de Ruiz Zafón a la seva aclamada novel·la *La sombra del viento*.

El llegat d'Icària

El nostre recorregut comença inevitablement per l'escriptor poblenoví **Xavier Benguerel**. El seu llibre *Icària*, *Icària* és un homenatge al barri des de la desesperança dels perdedors. Bon reflex de les intencions de l'autor és el títol que ell mateix proposà per a l'edició catalana: *No busqueu més on és Icària*. El passatge que hem seleccionat descriu un racó del Poblenou, amb la indústria del Cànem com a referència i el rerefons dels primers anys vint del segle passat, quan el pistolisme regnava a Barcelona i el Poblenou bullia de revolució:

I el Cànem, emparat per la caserna de la Guàrdia Civil, el carrer dels Gitanos amb els grans panys de paret de l'adoberia amb la buguenvíl·lea, i si saps escoltar encara t'agafarà de sorpresa el renill del cavall i trobaràs a terra les teves ombres torbadores... Sí, d'una manera o altra, tot això va unit a les nostres dues vides, fins la pistola que vaig aprendre a portar a la butxaca. [...] De la placeta del general Prim al pas a nivell, si les comptes, no hi ha gaire més de sis passes.¹

A aquests anys de revoltes, que cristal·litzaren en la Guerra Civil, seguí una postguerra dura i grisa. Per rememorar-la hem triat dos textos que reflecteixen bé l'estat d'ànim d'aquells dies. El primer és un poema de **Ricard Creus**, del seu llibre *36 poemes a partir del 36*. El poeta explica la seva entrada com a aprenent a Can Felipa, una fàbrica important del ram de l'aigua ara reconvertida en centre cívic:

Em van vestir d'empresa
i em posaren un gran davantal de bruts,
de la meua roba de nen en van fer draps
i vaig saber per sempre més què era el cos nu.
A catorze anys em van treure la son de les orelles,
només d'entrar ja em van vestir d'empresa
i amb un cossi de tint a cada mà
vaig tragar tot el dia sota embarrats, entre vapor;
els homes renegaven fort per fer-se entendre,
les dones s'explicaven amb ganyotes de mans i llavis.²

El segon text correspon a la novel·la *Memento mori*, d'**Antoni Rabinad**. En un passatge líric i desolador, l'autor se serveix del cementiri per descriure un barri esgotat i sense esperança, que més que descansar sembla que hagi de morir cada diumenge:

Cuando el obreraje de mono azul y guardapolvo abandona las fábricas del sábado, el cementerio parece ensancharse, respirar, invadir los extramuros, y el silencio, entrando a borbotones en las naves vacías, plagadas del olor seminal del trabajo, deja las calles como exhaustas. El domingo, todo el Pueblo Nuevo es cementerio.³

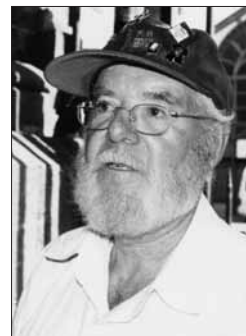
Però en aquell ambient de treball esgotador i misèria, la vida sorgia en qualsevol racó, encara que fos inventada, i per oblidar momentàniament la dura realitat. Els tres textos següents il·lustren tres moments d'alleujament.

Treballar durament

En el primer, **José Ramon Arana** evoca un petit descans en les maratonianes jornades dels anys vint a Can Girona, una de les fàbriques més grans de Barcelona, situada en allò que ara és el parc de Diagonal Mar. Quina vista tan diferent avui i els dies que descriu l'autor:

Ricard Creus

Antoni Rabinad

Xavier Benguerel

Frente a laminación, pilas y pilas de lingotes de tamaño diverso se alzan en laberinto como pequeñas atalayas. Los llamamos los miradores. Subidos a los miradores solemos pasar los ratos de descanso con la viva acuarela del mar ante los ojos. Cerca, a un par de metros de la tapia, corre la vía del ferrocarril de Mataró. De tiempo en tiempo pasa un tren. Si estamos cantando, nada, pero cuando no hay más que cruce de bromas o desperdigado parloteo agitamos las manos en saludo y alborotamos de lo lindo. Muchos pasajeros nos contestan, jóvenes y niños sobre todo.⁴

Maria Barbal

També és un alè d'esperança el que conté el segon text, un fragment del llibre *Carrer Bolívia*, de **Maria Barbal**. L'escena descriu l'alegria que sent la protagonista en veure per primer cop la que serà casa seva, una d'aquelles casetes baixes del carrer de Bolívia, en arribar al barri de Maresme, anteriors als blocs de pisos que es van fer als anys cinquanta i seixanta del segle passat. El text ens parla, a més a més, de la immigració, que en onades successives va conformant, encara avui, la realitat del barri:

Vam baixar en una parada del setanta, que continuava fins a Badalona, i el Néstor ens va presentar el Tomàs, que ens hi esperava. [...] Així vaig veure el carrer Bolívia per primer cop amb la boca plena de riure. A la casa, s'hi havien de fer reformes i dar-li una pintada. Podíem comptar amb tota la tribu dels seus, «total, siete», va dir Tomàs, satisfet, i en un diumenge llestos. Em va agradar. Un roser, enfilat a la paret de la casa del costat, es desviava quan era amunt i unes roses vermelles obrien els seus pètals d'olor. Venint del carrer Tarròs, era com tornar una mica a Linares, però sense oliveres.⁵

Carlos Ruiz Zafón

El tercer moment de distracció el proporciona el cinema una nit de postguerra. Es tracta d'una sessió doble, que descriu **Víctor Mora** a la seva novel·la *Els plàtans de Barcelona*. L'escena acaba amb un petit gest de rebel·lió contra un règim asfiant:

En Lluís prova de veure quines pel·lícules fan al Cine Triunfo. Fan *Allá en el Rancho Grande*

i la primera jornada de *Los tambores de Fu Manchú*. Però, per què se'n preocupa? Què potser demà la seva tia li donarà cinc pessetes perquè passi el diumenge, com cada vegada que li entrega la setmanada?

Una nit d'estiu [...], en Papitu s'emportà en Lluís al cine, a veure *La tonta del bote* i *Escuadrilla*. Per demostrar que era un home i que compartia les seves idees, quan van tocar l'himne nacional i tots, homes, dones i nens, s'aixecaren amb un gran enrenou, amb el braç dret ben estès, en Lluís no s'alçà. En Papitu ja estava dret, com els altres, i en Lluís continuava assegut, mirant tossudament el terra de ciment, les closques de cacauet i les taques de pixats dels nens. [...] «Però, què fas? — mormolà en Papitu—. Aixeca't! Aixeca't! Desgraciats!»⁶

El paisatge

A més d'atreure pintors i fotògrafs, els paisatges del Poblenou també s'han vessat a planes escrites. D'entre aquestes planes hem triat dos petits fragments de dos llibres força recents (encara que un ja té deu anys!).

El primer és una breu descripció del barri de lluny, i és extret de *La sombra del viento*, de **Carlos Ruiz Zafón**. A mitjan segle xx, un misteriós personatge busca exemplars d'una novel·la per destruir-la. La major part es troba en un local de Poblenou. És la Núria Monfort qui narra la visió que transcrivim a continuació:

Vagando Ramblas abajo llegué hasta la Barceloneta y me adentré en la playa, buscando el lugar al que había ido a contemplar el mar con Julián. La pira de llamas del almacén en Pueblo Nuevo se adivinaba a lo lejos, el rastro ámbar derramándose sobre el mar y las espirales de fuego y humo ascendiendo al cielo como serpientes de luz.⁷

Però és vist de més a prop que el barri industrial deixa veure les seves vergonyes. En el pròxim text, original del llibre de **Juan Miñana** *La playa de Pekín*, se'ns en presenta una, provocada per les laxes normatives ambientals de l'època:

Un día le dije a mi padre que quería conocer

la playa de Pekín. No la evocada, sino la real, y me llevó una tarde siguiendo las playas hasta más allá de una verdadera ciudad de chabolas, hacia el norte. En los años cuarenta se había autorizado el vertido de derribos en toda la línea de la costa, desde el final del paseo Marítimo hasta el río. Con el tiempo se había formado un acantilado artificial de varios metros de altura que reseguía la costa: un inmenso talud de chatarra y cascotes donde solo se acercaba la gente de las chabolas para buscar materiales aprovechables.⁸

En el seu llibre, *Miñana* fa aparèixer diferents personatges del passat, entre els quals el pintor Isidre Nonell, que realment va anar a les platges de Sant Martí a pintar algun dels seus quadres. El penya-segat de què parla en aquest fragment va existir, però l'època no eren els anys quaranta, sinó finals dels anys seixanta, en ple govern de l'alcalde Porcioles.

Decadència i transformació

A l'últim quart del segle xx, amb l'abandó progressiu d'indústries, les àrees productives del barri entren en decadència. La creació de la Vila Olímpica provoca contrastos entre marginalitat i modernitat i durant la transformació apareixen espais fantasmes, molt aptes per a detectius. **Manuel Vázquez Montalbán** situa el seu entranyable Pepe Carvalho en aquest escenari al llibre *El laberinto griego*. La ciutat estava a punt de ser olímpica (el llibre és del 1991) i de fer un dels girs més espectaculars de la seva història. Però, ja llavors, la modernitat per la modernitat també tenia els seus dissidents:

A esta parte más industrial del Pueblo Nuevo, Poblenu en catalán, también se la llamó la Manchester catalana. Los industriales barceloneses del siglo XIX idolatraban el modelo inglés. Me gustan las ruinas contemporáneas [...] y últimamente paseo mucho por la ciudad amenazada por la modernidad. En el barrio viejo, muy cerca de aquí, están abriendo una vía ancha que se va a llevar los malos olores de la ciudad podrida no sé a dónde, pero se los va a llevar. Y de la Manchester catalana, de Icaria, poco va a quedar. Es curioso que los patronos soñaran con Manchester y sus obreros con Icaria. ¿Con qué

sueñan hoy en día unos y otros.⁹

Fins i tot després de la construcció de la Vila Olímpica, la decadència continuava sent evident al barri, de manera que ni les noves i llampants construccions de la Vila no aconseguien fer-la fugir. **Joan Perucho** va quedar impressionat davant de l'abandó del cementiri poblenoví, ara per sort lentament en vies de recuperació. Les seves impressions queden fixades en aquest text del seu llibre *Inscripcions, làpides, esteles*:

Entro en una de les avingudes del cementiri del Poblenu. Tot és decrepit i abandonat. Hi ha un macabre violent, obsessiu, que esclata al rostre. Les capelles de les tombes estan derruïdes, amb els altars afonats, els vasos de cristall trencats, els marcs per terra. Arreu hi ha indicis de viscositats, flors podrides, cintes funeràries esquinçades des de l'any de la picor. Les urnes apareixen esquerdades i entreobertes i desvetllen el misteri del més enllà. [...] Quan he sortit al carrer, he respirat profundament. Més enllà hi havia el mar i les solitàries avingudes de la Vila Olímpica. Alguna cosa, com una ratxa d'aire, s'ha crispat invisible darrere meu.¹⁰

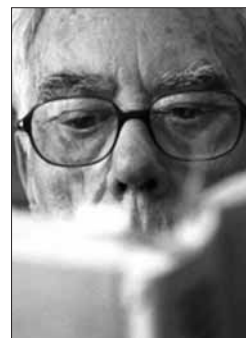
La transformació del barri ha estat un tema recurrent com a reflex de les contradiccions del nou model de Barcelona, aquell que naixia amb les Olimpíades i que potser va trobar el seu punt d'inflexió al Fòrum 2004. Els textos següents fan referència a la gran operació urbanística que representà Diagonal Mar i el recinte del Fòrum, i ho fan amb ironia però en un to crític.

En primer lloc us proposem un fragment del llibre de **Joan Rendé** *La pedra a la sabata*. Es tracta d'un llibre de contes, entre els quals agafem el que dona títol al conjunt. L'autor ironitza sobre la modernitat que ens ha vingut a sobre i que amenaça amb dur-se per davant la memòria història del Poblenu de sempre:

Feia poc que havia anat a viure al barri, des que havia aconseguit una de les novíssimes cases amb jardí a Diagonal Mar. L'encantava l'aire salobre i la proximitat de la platja, i allò de poder viure a plena ciutat com si fos un poblet d'estiueig però amb totes les comodi-

Manuel Vázquez Montalbán

Joan Perucho

Joan Rendé

tats de comunicacions i de centres comercials. [...] El barri li havia resultat de seguida molt agradable, envoltada de gent glamourosa: arquitectes famosos, artistes, dissenyadors i executius de tecnologies punta, que havien optat, com ella, per concentrar-se arran de mar, atrets per aquella epifania urbanística modèlica, i tan a prop del nucli popular antic, on, si volies, podies retrobar les olors dels carrerons, l'activitat discreta de les botigues en perill d'extinció, la mica de nostàlgia i de cosa modesta que fins i tot els importants necessiten per sentir un pessic d'humanitat a la pell.¹¹

Xavier Moret

La segona proposta d'aquest apartat és la que **Xavier Moret** escriu al seu llibre *El hombre que adoraba a Janis Joplin*. Moret aprofita un passeig del seu protagonista per descriure un paisatge en transformació i, aprofitant l'avinentesa, criticar una operació oberta a l'especulació:

Giré a la izquierda en la parte baja de la rambla del Poblenou, hacia los rincones más agradables de aquel barrio marcadamente obrero, donde convivían antiguas casitas de pescadores, fábricas decadentes, árboles solitarios de ramas retorcidas, talleres artesanales, almacenes de todo y de nada y algún restaurante de diseño. Por suerte, la lluvia me había concedido un tiempo muerto, aunque el cielo continuaba nublado y los adoquines mojados. Al fondo, más allá de las chimeneas de ladrillos que ejercían de bandera de una industrialización en retirada, se veía el bosque de grúas y de edificios en construcción que marcaba un nuevo horizonte del centro comercial Diagonal Mar y de la zona promocionada del Forum 2004, una gran operación inmobiliaria que pretendía, una vez más, abrir la ciudad de Barcelona al mar, a la renovación y, de paso, a la especulación.

Mientras caminaba entre casas bajas y por calles adoquinadas, tuve la sensación de estar paseando por un museo, por un mundo a punto de ser superado por el paso del tiempo y por el empuje de la modernidad.¹²

La Rambla

Acabem amb la Rambla del Poblenou, protagonista de la vida social del barri i dels dos darrers textos que us presentem. Dues visions d'avui que s'aturen a la rodona de Ramon Turró i que contemplen el Casino l'Aliança tot recordant uns altres temps.

Xavier Moret, novament a *El hombre que adoraba a Janis Joplin*, aprofita per recordar amb nostàlgia l'energia de la ciutat als anys setanta:

Caminé bajo la lluvia hasta Jaume I y allí cogí el metro hasta la estación de Poblenou. Llegado a ese barrio, caminé hasta la Rambla. Es probable que fuera un camino más largo, pero me daba igual: me gusta caminar por la Rambla del Poblenou, me gusta comprobar que tiene un encanto similar al de la otra rambla, la de Canaletas, y que está mil veces más vacía; me gusta esta sensación de caminar por el paseo central, entre los árboles que te protegen. Mientras contemplaba la fachada de Casa de Muñecas de la Alianza, recordé un concierto que se había ofrecido allí en los años setenta, en aquella época en que parecía que toda la ciudad estaba llena de una energía fabulosa [...].¹³

Manuel Quiñonero, a *La corda de vidre*, recrea un misteri al voltant de l'assassinat de Paula Gisbert i les investigacions que realitza el seu company Jaume Doblas. En una ocasió, la colla visita el barri. Quiñonero fa seure els seus personatges a prendre una orxata, imprescindible després d'un recorregut tan llarg:

Com que jo visc a quatre carrers de distància, m'havia ofert a Paula a fer-li de guia. Els vaig explicar com la Rambla per on descendíem era la columna vertebral del barri, el lloc on es concentrava la petita burgesia autòctona, amb les seves botigues. Com en un extrem aquesta columna es feia més estreta, el tram que arriba a la platja, i, a l'altre, el passeig pujava fins a la Gran Via. Uns quants anys abans, una filera de cases renegrides a l'alçada del carrer de Pere IV, davant del que havia estat el cinema Catalunya, el tallaven.

Quan vam entreveure les banderes i les columnes pomposes del vell Casino l'Aliança,

els vaig dir que allí havien actuat els millors intèrprets de la nova cançó, aquell moviment que serví de punta de llança contra la dictadura de Franco. També durant aquells anys de repressió política i de negació del català, el nom de la Rambla fou un altre més marcial: Paseo del Triunfo. Malgrat les meves explicacions, Paula va tenir set de present:

— Jaume, aquesta és la famosa orxateria de la qual tu i el Pep sempre parleu?

I després del meu assentiment:

— Bé, doncs cal fer una escala en el trajecte.¹⁴

JOSEP MARIA HUERTAS
ANTONI OLIVA

NOTES

1. *Icària, Icària*, de Xavier BENGUEREL, p. 246-247, Planeta, 1974.
2. *36 poemes a partir del 36*, de Ricard CREUS, poema número 29, p. 97, CCG Edicions, 2004.
3. *Memento mori*, d'Antoni RABINAD, p. 280, Alba, 1997.
4. *Can Girona. Por el desván de los recuerdos*, de José Ramón ARANA, p. 47, Al-Borak, 1973.
5. *Carrer Bolívia*, de Maria BARBAL, p. 70-71, Edicions 62, 1999.
6. *Els plàtans de Barcelona*, de Víctor MORA, p. 59-60, Laia, 1976.
7. *La sombra del viento*, de Carlos RUIZ ZAFÓN, p. XX, Planeta, 2001.
8. *La playa de Pekín*, de Juan MIÑANA, p. 198, Planeta, 1996.
9. *El laberinto griego*, de Manuel VÁZQUEZ MONTALBÁN, p. 75, Planeta, 1991.
10. *Inscripcions, làpides, estelles*, de Joan PERUCHO, p. 37, Edicions 62, 1993.
11. *La pedra a la sabata*, de Joan RENDÉ, p. 18-19, Proa, 2004.
12. *El hombre que adoraba a Janis Joplin*, de Xavier MORET, p. XX, Salamandra, 2004.
13. *El hombre que adoraba a Janis Joplin*, de Xavier MORET, p. XX, Salamandra, 2004.
14. *La corda de vidre*, de Manuel QUIÑONERO

Litografia de Josep Roca i Sastre que il·lustra les Obres Completes de Xavier Benguerel.

L'ALCALDE SUÏCIDA

Joan Agustí Carreras,
alcalde (1885-1891)
de Sant Martí de
Provençals.

El català és de l'època, però el tremp de la narració és de totes les èpoques: «Allí m'explicà una escena tràgica de la seva vida íntima, y després quedà mut durant tres quarts d'hora, inmòvil y ab la vista fixa al rompent de las onas, per més que jo procurava ab sortidas de to animarlo.» Joan Serra i Solé, director del setmanari catalanista *L'Arch de Sant Martí*, era amic de Joan Agustí Carreras, alcalde de Sant Martí de Provençals, la qual cosa no li havia impedit criticar algunes de les seves actuacions, com ara la d'untar amb diners altres mitjans de comunicació perquè el tractessin bé.

Agustí, però, havia oblidat les diferències amb qui havia mantingut una gran amistat i li havia demanat de parlar a soles, en un lloc tan aïllat aleshores, el gener del 1891, com el Morrot. Li va confessar molt trist: «Joanet, no tinc amichs; aquells que jo més he afavorit me miran ab despreci.» Pocs dies després, l'alcalde es va llevar la vida.

Joan Agustí Carreras no havia nascut a Sant Martí, però hi havia arribat de petit, quan el seu pare, que era agrimensor, havia estat cridat per dessecar alguns aiguamolls del Poblenou, on havien anat a viure. Va arribar a Sant Martí el 1856, quan tot just tenia sis anys. Li deien aleshores Joan de la Maria de l'Hort, segurament un motiu que venia del poble d'on era.

Va estudiar per a farmacèutic, tot i que va ser més coses, com ara comerciant de vins, constructor i, també i fonamentalment, polític. El 1870, amb només vint anys, havia participat amb uns companys en un intent de segregat el Poblenou de Sant Martí i aconseguir que fos una població independent, ja que considerava —i no li mancava raó— que l'Ajuntament martinenc no se'n preocupava prou.

Va obrir la farmàcia al número 48 del carrer del Taulat, on encara segueix, tot i que ha canviat la numeració i ara és el 62. Als 23 anys va esdevenir president d'una societat creada quatre anys abans, l'Aliança, i romangué al càrrec fins a la mort. Un any més tard era ja regidor de l'Ajuntament de Sant Martí, el mateix que tant criticava. Era d'idees republicanes, però aclaria sovint que era un pragmàtic, i que el que volia era aconseguir coses per a la població sense parar esment en les idees. Per aquesta raó va governar un ajuntament en temps de la Restauració.

Va estar sempre lligat a l'Ajuntament, primer com a regidor entre el 1874 i el 1877; després com a tinent d'alcalde entre el 1879 i el 1885, i finalment com a alcalde entre el 1885 i l'any de la seva mort, el 1891.

El 6 de juliol de 1888 va rebre el nomenament de cap honorari de l'Administració civil. Els amics li van fer aleshores un llibre d'honor que és ple de signatures d'industrials i propietaris de Sant Martí, i també li van regalar el barret de copa i l'espasa que acompanyava aquest càrrec honorífic.

Agustí va mantenir una postura radical contra l'agregació dels municipis del pla a Barcelona, i el 20 de febrer de 1889 va pronunciar un vehement discurs a l'Ajuntament on afirmava que «a la població de Sant Martí de Provençals precisament l'agregació la mataria del tot».

Va aprofitar per criticar que el setmanari *L'Arch de Sant Martí* s'hagués passat a les files contràries. Ignorava en aquell moment que alguns amics que li donaven suport li girarien aviat l'esquena.

Hi ha qui diu que aquesta deserció influí en la decisió de suïcidar-se. Uns altres asseguren que es tractava d'un amor contrariat i aventuren el nom de Caterina Messeguer, vídua d'Ignasi Sala, un gran industrial tèxtil que tenia el negoci prop de l'actual plaça de la Unió, i que era qui havia cedit els terrenys per aixecar l'edifici de l'Aliança. I no hi ha qui creu que Agustí tenia inclinacions homosexuals que el torturaven i que aleshores eren inconfessables. El cert és que va morir solter als 40 anys.

El divendres 9 de gener de 1891 va visitar el governador civil i alguns van dir que els comptes municipals oferien irregularitats, una altra possibilitat que podia haver influït en la dramàtica solució de posar fi a la seva vida. El cas és que l'endemà, quan encara no feia una setmana de l'entrevista entre el periodista i l'alcalde al Morrot, Joan Agustí es va tancar al seu despatx i davant d'una imatge de Sant Antoni de Pàdua, patró dels paletes, es va suïcidar d'un tret al cap. Al costat van trobar una nota lapidària: «Dios perdone a los culpables.»

El cosí de l'alcalde, Joan Carreras, que era el seu soci en l'empresa familiar dedicada a la construcció, va haver de pujar pel darrere i entrar per la finestra per descobrir el que havia passat, ja que la porta era tancada amb clau per dins. L'endemà la notícia va sortir als diaris, i algú va posar una esquela al diari carlí *El Correo Catalán*. Un diari rival, de la mateixa corda però d'una altra facció, *Diario de Cataluña*, va criticar *El Correo* per publicar l'esquela d'un suïcida, i a sobre amb una creu. Es parlava també a la premsa d'un desfalc de 40.000 duros, una quantitat més que notable, i que incidia en el rumor que havia acompanyat la visita al governador.

El pare de Joan Agustí, que encara vivia, va quedar trasbalsat i potser per aquesta raó no va presi-